

Enyedi Zsolt

Nemes és nemtelen motívumok

1. A politológiához a társadalomtudományok és a politika iránti együttes érdeklődés vezetett el, mint ahogy, gondolom, kollégáim jelentős részét is. Ahhoz azonban, hogy végül valóban politikatudománnyal foglalkozhassak, kellett a szerencsésen alakuló történelmi helyzet is. A nyolcvanas évek második felében, amikor elkezdtem az egyetemet, politológia még csak nyomokban létezett, és az is többnyire jogászas-skolasztikus nyelvezetű és érdeklődésű volt. A „népi demokratikus” rendszer keretei között a társadalomtudományi területek közül a szociológia ígérte a nyugatos-demokratikus értékekre alapozott világszemléletet és a társadalmi-politikai hazugságok leleplezését. A rendszerváltás elmaradása esetén minden bizonnyal megmaradtam volna szociológusnak, már csak azért is, mert Kolosi Tamás, Erős Ferenc, Angelusz Róbert, Wessely Anna és mások óráin úgy érezhettem, hogy egy rendszeren átívelő, vibráló és potenciálisan felforgató, intellektuális diskurzus része vagyok.

A kifejezetten politikára irányuló színvonalas gondolkodást akkoriban elsősorban a szamizdatból lehetett eltanulni. Szerencsémre a modern magyar történelmet egyetemen kívül (Kovács András) és az utolsó években már az egyetemi oktatás keretein belül (Szabó Miklós, Gyurgyák János) megrendezett szemináriumokon olyanoktól is hallgathattam, akik ellenzéki attitűddel és szaktudományos ismeretekkel egyaránt rendelkeztek. Ez annál inkább is nagy szerencse volt, mert a történelem szakon, ahova akkoriban szintén jártam, a modern kori tanszékek meglehetősen lehangoló teljesítményt nyújtottak.

A politikatudományt, ha nem is mint „hivatást”, de legalábbis mint szakmát, végül hollandiai tanulmányaim során fedeztem fel. Később, egy újabb szerencsésnek bizonyult fordulat révén, diákként, majd asszisz-

tensként a Közép-európai Egyetem Politikatudományi Tanszékére kerültem. A Kis János által irányított tanszék intenzív vitákban szocializálta a szakmába újonnan bekerülőket – és miután többé-kevésbé mindannyian azok voltunk, a tanszék egyben egy önképző körre emlékeztetett. Az önképzés és a professzionálisabb háttérű kollégák és diákok megjelenése révén mára a tanszék az európai élvonalhoz tartozó politikatudományi műhelyé vált. Az ösztönző légkör és a fokozatosan kialakuló magabiztosság megszilárdították „politológusi” azonosságutdatomat, még ha időnként ma is „szociológus”-t írok a nevem alá.

A kettős identitás fenntartása annyiban indokolt, amennyiben a két terület között meglehetősen nagy az átfedés. A politikatudománynak van ugyan egy sajátos, a kívülállók által kevésbé ismert területe, a politikai intézmények világa, azonban e világ szereplőinek a viselkedése már nem sajátos. A politikai viselkedés az emberi viselkedés része, külön szabályok nem vonatkoznak rá, így az általános társadalomtudományi szemlélet a politikatudományban is gond nélkül érvényesíthető.

Itt kanyarodhatunk vissza az eredeti kérdéshez, ami úgy hangzott, hogy „miért a politológia?”, de ami az én esetemben inkább úgy helyes, hogy „miért a társadalomtudomány?”. Egy nemes és két nemtelen motívumom volt. A nemes az elnyomás formáinak (beleértve az önelnyomást, így az előítéleteket is) feltérképezésére és leleplezésére irányult. A nemtelen motívumokhoz a voyeurizmust és a sznobizmust sorolom. Voyeurizmus alatt azt a vágyat értem, hogy belelássunk mások gondolataiba, rejtett cselekvéseibe. Sznobizmusnak pedig a környezetünk által tekintélynek tartott személyekhez és intézményekhez való kapcsolódás vágyát tekintem. Azt gondolom, hogy a fenti három motívum megléte rendkívül hasznos azok számára, akik a pályán kívánnak maradni, és élvezni is akarják a munkájukat. Gyakran zavarba jövök, amikor olyan tanítvánnyal találkozom, akiben nincs kíváncsiság mások viselkedésével kapcsolatban, nem élik át a politikai harcok tétjét, vagy nem dobban meg a szívük, ha egy nevesebb szerzővel találkoznak. A politikatudomány növekvő technicizálódása mellett e motívumok nélkül is a pályán lehet maradni, de kétlem, hogy a munkából így sok örömet ki lehetne sajtolni.

2. A politikatudomány rendkívül sok mély és hasznos megállapításra jutott a politika természetével kapcsolatban. Furcsa is volna, ha nem így lenne, végül is művelt emberek ezrei vizsgálják, kutatják a politikát, immár évszázadok óta. Ebből azonban szerintem nem következik, hogy a politikatudományi ismeretek közvetlenül alakíthatnák a politika világát, vagy hogy a politikusoknak különösebben támaszkodniuk kellene a politológusokra. A politikusok előtt álló kihívások több-

ségének kezelése nem tartozik a politológia tárgykörébe, mivel ezek a kihívások rövid távú, személyspecifikus, pszichológiai és kommunikációs képességeket, esetenként ágazati szaktudást feltételező válaszokat igényelnek. Papból, újságíróból, tanárból, katonából, üzletemberből, jogászból vagy mérnökből legalább olyan jó politikus válik, ha nem jobb, mint politológusból. Ha politikus lennék, tanácsadóimat is inkább PR-szakemberek, ügyvédek és államigazgatási szakemberek közül választanám, mint politológusok közül.

Változik azonban a kép, ha nem az egyes politikusok túlélési stratégiái felől közelítjük meg a kérdést, hanem a hosszú távú állam- és pártvezetés vagy a politikai innováció igényei felől. A politológusok komparatív ismeretei, az általuk alkalmazott tágabb időhorizontok, valamint a tudományos megközelítésükből fakadó szkepszisük nagy hasznára lehetn(én)ek a politikának.

3. A hazai politikatudomány sokat izmosodott az elmúlt években, és mert fiatal tudományágról van szó, ennél többet elvárni talán irreális is lenne. Sok diák fordult a politikatudomány felé annak ellenére, hogy a karrierutak nem átláthatók, nincsenek is biztosítva. A tudományág hazai fejlettsége és intézményesedettsége még mindig megelőzi a szomszédos országokét, bár a kezdeti előny halványulni látszik. A relatív megtorpanásnak, paradox módon, részben a korai sikerek az okai. A kezdetben gyenge lábakon álló román vagy lengyel politikatudomány például kevésbé engedhette meg magának, hogy elzárkózzon a nyugati, elsősorban amerikai politikatudománytól, mint a magyar. A nemzetközi dialógusba való bekapcsolódásuk révén aztán a környező országok kutatói sok irigylésre méltó sikert értek el. Közösségi szinten továbbra is jól állnak a magyarok, a mi intézményi rendszerünk kidolgozottabb, mint másoké a régióban. Azonban, ahogy ez más területeken is történik, rosszabb idegennyelv-tudásunk, időnként kisebb szorgalmunk és nagyobb önelégültségünk alááshatja a magyar politikatudomány versenyképességét – már ha ez az utóbbi fogalom értelmezhető egyáltalán tudományos kontextusban.

Más szempontból megközelítve a kérdést, azt szeretném hangsúlyozni, hogy a kutatások és az oktatás színvonalát tekintve a politikatudomány nagyjában-egészében felzárkózott a társtudományokhoz, azonban a tudományos közéleten belüli presztízse továbbra is elmarad a többiekétől. Ezt részben az a sajátos körülmény magyarázza, hogy a tudományos közélet is elsősorban a politikai elemzők munkáján keresztül véli ismerni a politikatudományt. Kiváló elemzőink vannak, azonban a médiában megjelenő munkásságuk a legritkább esetekben értelmezhető tudományos kritériumok mentén. Tovább rontja a hely-

zetet, hogy a szellemes, objektivitásra törekvő és nagy tudású elemzők mellett számos elfogult, felszínes, közhelyeket fontoskodva előadó vagy kifejezetten pártutasításra kommentáló „politológus” is szerepel a tömegtájékoztatóban. Sőt, komoly tudományos értékeket létrehozó kollégák is rontják időnként a szakma presztízsét, amikor a média nyomására olyan területekre tévednek, ahol szakmai kompetenciájuk már nem segítheti őket.

Nem szeretnék ugyanakkor csatlakozni a médiapolitológusok divatos boszorkányüldözéséhez. Az ő tevékenységük sok hallgatót vonz a kurzusainkra, és megnyilvánulásaik gyakran nagyobb tárgyismertről, intuícioról és éleslátásról tanúskodnak, mint a médiától tartózkodó kollégáké. Kétségtelen azonban, hogy a politikatudomány szakmai tekintélyét növelné, ha az akadémiai világban nyilvánvalóvá válna: a politikatudományi kutatások ugyanazokon a kritériumokon alapulnak, mint a társtudományok kutatásai, és létezik az országban az általános tudományos mércéknek megfelelő kritikus politológusi tömeg, mely egyre inkább képes számon kérni tagjaitól e mércék teljesítését.

4. Ha a nyolcvanas-kilencvenes évek írásait lapozgatjuk, azt látjuk, hogy legtöbbet Gabriel Almond, David Easton, Giovanni Sartori, Peter Mair, Seymour Lipset, Stein Rokkan, Norberto Bobbio, Joseph Schumpeter, Immanuel Wallerstein, Philippe C. Schmitter, Juan Linz és persze Hobbes, Montesquieu, Locke, Rawls, Tocqueville, Machiavelli, Mill, Weber, valamint Bibó műveit idézték a kutatók. Mégsem tűnik úgy, hogy valamely magyar vagy külföldi szerző körül komoly követői kör, iskola alakult volna ki. Talán még a politikaelmélet környékén beszélhetünk kikristályosodottabb irányzatokról, rawlsianusokról, Carl Schmitt-hívekről, marxistákról, Hayek-követőkről.

A modern magyar politikatudomány fiatalságát jelzi, hogy az alapító atyák, az intézményi keretek kialakítói és az első kézikönyvek szerzői (Ágh Attila, Bayer József, Bihari Mihály, Láncki András, Pokol Béla, Szabó Máté és mások), ma is aktív résztvevői a szakmának. Ők nagyon sokat tettek azért, hogy akadémiai intézetből, folyóiratokból, társaságból és tanszékekből álló széles intézményi háló jöjjön létre már a kilencvenes évekre. Ágh Attila továbbra is messze a legtöbbet idézett Magyarországon alkotó politológus. Az engem személyesen leginkább inspiráló szerzők (Bozóki András, Körösenyi András, Tóka Gábor) közül Körösenyi gyakorolja jelenleg a legnagyobb hatást a politológusi közbeszédre. Idézetségi mutatói, meghatározó tanulmányai és kötetei alapján egyértelmű, hogy jelenleg ő a politológia Esterházy Pétere. Politikaelméleti kereteken nyugvó írásai úgy írják le és elemzik a poli-

tikai intézményeket és dinamikát, hogy abból egy átfogó és mégis markáns demokráciakép kerekedik ki.

A magyar politikatudománynak szerencsére számos, saját dinamikával rendelkező, de a társtudományokkal is összekapcsolódó részterülete van, gyakran vezető kutatók, guruk köré szerveződve. Az ő nevük nem mindig mond sokat a szélesebb szakmának vagy a külföldi kollégáknak. Időnként azonban fordított a helyzet: hazai elismertségük nyomába sem ér nemzetközi hírűeknek. A normatív politikaelmélet/politikai filozófia központi alakjának, Kis Jánosnak a neve például ugyan közzismert, de nem mint politológusé, hanem mint közéleti szereplőé. Abortuszról, alkotmánybíráskodásról vagy emberi jogokról írt műveit is inkább mint erkölcsi-politikai állásfoglalásokat értékelte a közvélemény, és nem mint szakmai produktumokat. Bizonyára sokan meglepődnének, ha értesülnének arról, hogy a tiszteletére kiadott kötet előszavát Ronald Dworkin írta.

Ugyancsak aszimmetrikus az általam legfelkészültebb magyar politológusnak tartott Tóka Gábor ismertsége és hatása. Ő a nemzetközi politikatudomány egyik sokat hivatkozott résztvevője, számos nagyszabású, sok országot átfogó kutatás irányítója. A politológiai oktatás változását jelzi, hogy a politikai viselkedés fiatal hazai kutatói is egyre többet merítenek írásából. A politikai szociológia művelői amúgy is tiszteletre méltó kutatási hagyományra támaszkodhatnak mindenekelőtt Tardos Róbertnek és Angelusz Róbertnek¹ köszönhetően.

Az iskolateremtés talán legklasszikusabb példája Szabó Mártoné. Az általa meghonosított módszer, a diskurzuselemzés egyben egy sajátos szemlélet is. Tanítványainak nagyszámú publikációja jelzi, hogy az egyéni stratégiák dominanciájának ellenére a műhelymunka közösséget és szakmai sikereket egyaránt teremthet.

Mivel a feladat nem az összes számottevő szerző és munka felsorolása volt, a sort itt abba kell hagynom. Ugyanakkor hadd ismerjem el, hogy bár a professzionalizálódás és a tudományosítás lelkes híve vagyok, az inspiráló gondolatok, sőt a konkrét politikatudományi tudás jelentős része is a szűken vett szakma keretein kívülről érkezik. Mindannyian olvasunk publicisztikát, hallgatjuk a közvélemény-formálók eszme-futtatásait. Tamás Gáspár Miklós, Tölgyessy Péter, Lengyel László, Szilágyi Ákos és társaik cikkei kétségkívül nagymértékben hatottak a mostani középgenerációra.

¹ Angelusz Róbert temetése e sorok írásának napján lesz (– volt).

5. Mindenekelőtt nyelvet ajánlanék, az angolt. Én fiatalon a franciával és a némettel próbálkoztam (az orosz mellett), és nagyon sajnálom, hogy nem sikerült ezeket a nyelveket megtanulnom. Még inkább sajnálom azonban, hogy angoltudásom elmarad attól, amire szakmám igazán hatékony gyakorlásához szükségem lenne. Léteznek ugyan témák, amelyek tanulmányozásához nem az angol az első számú nyelv, de egy most pályakezdő politológus szinte bizonyosan az enyémhez hasonló frusztrációt fog átélni, ha nem bírja az angolt magas színvonalon.

A politikatudományba való bevezetés ma már speciálisan erre a célra írott tankönyvek százainak a feladata. Szerencsére sok olyan mű is létezik, amely eredeti megállapításokat és átfogó irodalomismertetést egyaránt tartalmaz, közérthető nyelven. Az időben kicsit visszamenve én a Robert Dahl által szerkesztett *Political Oppositions in Western Democracies* ajánlanám, valamint az általa írott *Democracy and Its Critics*.² Valamivel frissebb Arend Lijphart *Patterns of Democracy*³ és Bingham Powell *Contemporary Democracies* című kötete,⁴ illetve Michael Gallagher – Peter Mair – Michael Laver *Representative Government in Modern Europe* című könyvének bevezetője.⁵ A klasszikus magyar szerzők közül Bibó István az, akinél a szociálpszichológiai észrevételek, az intézményelemzés és a kulturális minták vizsgálata átfogó képet ad a politika világáról, erős normatív alapokkal. A magyar politika iránt érdeklődő fiatal politológusoknak a Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor szerzőhármas kötetét ajánlanám⁶ – ha nem tudnám, hogy számukra ez eleve kötelező olvasmány.

² Dahl, Robert A. (szerk.) 1966. *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven, Yale University Press. Uő 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven, Yale University Press.

³ Lijphart, Arend 1999. *Patterns of Democracy*. New Haven – London, Yale University Press.

⁴ Powell, G. Bingham, Jr. 1982. *Contemporary Democracies*. Cambridge, Harvard University Press.

⁵ Gallagher, Michael – Mair, Peter – Laver, Michael (szerk.) 2005. *Representative Government in Modern Europe. Institutions, Parties, and Governments*. New York, McGraw-Hill.

⁶ Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor 2003. *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris Kiadó.